

DERLEME SÖZLÜĞÜNDE DOKUMACILIK MESLEĞİ İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI*

*Serpil SOYDAN***

ÖZET

Orta Asya'daki göçebe kabilelerin vücutlarını dış etkilere karşı korumak amacıyla hayvan derilerini ve bitki saplarını kullanmaları, çadırlarını kurmak için de koyun yününe nazaran çok daha uzun ve sıkı olan keçi yününe kullanmaya başlamaları dokumacılığın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu zanaat zamanla gelişmiştir. İnsanlar tarihi olarak tespit edilemeyen dönemlerde keçi yününden bugün düz dokuma tekniği adı verilen göçebe tenteleri yapmışlardır.

Daha sonraki dönemlerde Alacahöyük'te arkeolojik kazılarda bulunan gümüş kirmanlar (M.Ö.3000-2000), Gordion'da bulunan Frigyalılara ait sumak ve cicim dokuma parçaları, Konya'nın Çumra ilçesi merkezinin kuzeyindeki Çatalhöyük'te yapılan kazılarda Neolitik çağa (Cilalı Taş çağı) ait (M.Ö 6000)dokuma parçaları dokumacılığın Anadolu'da geliştiğini göstermektedir. Bu elimize geçen parçalar sayesinde dokumacılık tarihini Anadolu'da M.Ö. VII. yüzyıla kadar indirebilmekteyiz.

1071 yılında Türkler Anadolu'ya geldiklerinde ileri düzeyde bir dokumacılık sanatıyla karşılaşmışlardır. Selçuklu İmparatorluğu döneminde de Türk kilim ve halı dokumacılığı gelişmeye başlamıştır. Birçoğu halen belgelenememiş sayısız halı parçasının 13 ve 14. yüzyıllardan kalma en eski Selçuklu halıları olduğu tahmin edilmektedir.

Çalışmamızda Türkiye'de halk ağzından derlenmiş olan Derleme Sözlüğünde yer alan Dokumacılık mesleği ile ilgili söz varlığı incelenmiş, konuyla ilgili tarihi ve çağdaş kaynaklar taranmış, tespit edilen söz varlıkları dokumacılıkta kullanılan malzeme ismi, dokumacılıkta kullanılan alet ve araç ismi, dokumacılıkta kullanılan fiiller, dokumacılıkta kullanılan motif ve işlemler, dokumada çalışan kişilere verilen isimler, dokumacılıkta kullanılan renk isimleri olmak üzere altı başlık altında gruplandırılmıştır. Ayrıca tespit edilen bu söz varlığı içerisinde ödünçleme kelimeler varsa bu kelimelerin kökenleri hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Derleme Sözlüğü, söz varlığı, dokumacılık, tarihi ve çağdaş kaynaklar

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Okt. Niğde Üniversitesi-Rektörlük, El-mek: srp_syd78@hotmail.com

EXISTENT WORDS USED FOR WEAVING OCCUPATION FROM THE DICTIONARY OF COLLECTED WORDS

ABSTRACT

The nomadic people in the Middle East used animal tissue and stems in order to protect their bodies from outside effect and started to use angora wool instead of sheep's wool to set up tents in that angora wool is longer and thicker than sheep's wool made nomadic tents first out of angora wools then by using plain weaving technique.

Silver fortress which were found in the archaeological excavation in Alacahöyük, sumak and cicim weaving clothes which were found in Gordion and which belonged to phrygians, weaving clothes which were found in the excavation which were carried out in Çatalhöyük which is in Konya and which belonged to Neolithic Age all show that weaving has improved in Anatolia. With the help of aforementioned weaving clothes, one can take weaving history in Anatolia to 7th Century BC.

The Turks ran across advanced weaving craft when they came to Anatolia in 1071. Turkish rug and carpet weaving started to improve during Seljuq dynasty. Countless carpet pieces are predicted to belong to Seljuq dynasty and they are believed to be the oldest in 13rd ve 14th century BC.

In this study, existent words used for weaving occupation from the dictionary of collected words which are used as public language in Turkey are analyzed; historical and contemporary sources are scanned, words found after analysis are the material names about weaving, utensil and tool names used for weaving, verbs used for weaving, motives and handworks used for weaving, the titles used for people who weave and the names of colors used for weaving. There are the six subtitles of the study. It is also in this study that if there is any borrowed words in the existing words the origins of these words are analyzed and researched.

Key Words: dictionary of collected, existent words, weaving, historical and contemporary sources

0. GİRİŞ:

Dokuma tekniğinin ilk olarak ne zaman ve nerede başladığı tam olarak bilinmemektedir. Orta Asya'da yaşayan yerliler - göç eden bu kabilelere yörük ya da göçebe kabileler denilmektedir- şiddetli hava koşullarına maruz kalmışlardır. Vücutlarını dış etkilere karşı korumak için önce hayvan derilerini sonra bitki saplarını, çadırlarını kurmak için de koyun yününe nazaran çok daha uzun ve sıkı olan keçi yününü kullanmaya başlamışlardır. Düz dokuma tekniği bu anlamda ilk defa göçebe tenteleri yapmak için kullanmışlardır.¹

1957'de Tokat'ın Erbaa ilçesi yakınlarında bulunan tunç devrine ait kirmen ile Alacahöyük'te bulunan gümüş kirmanlar (M.Ö.3000-2000) Anadolu'da köklü bir dokumacılık sanatının olduğunu kanıtlamaktadır. Gordion'da bulunmuş olan Frigyalılara ait sumak ve cicim

¹ <http://www.evdose.com/tur/zemin/kilim/zemki/003.html>

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013*

dokuma parçaları dokuma tarihini Anadolu'da M.Ö. VII. yüzyıla kadar indirmektedir. Türkler 1071 yılında Anadolu'ya geldiklerinde ileri düzeyde bir dokumacılık bulmuşlardır. 1962 yılında Konya'nın Çumra ilçesi merkezinin kuzeyindeki Çatalhöyük'te yapılan kazılarda Neolitik çağa ait (Cilalı Taş çağı) ait (M.Ö 6000) dokuma parçaları bulunmuştur. Kayseri yakınında eski ismi "Kaniş" olan Kültepe Höyüğünde M.Ö 1950-1850 yıllarında yazılmış olduğu anlaşılan bir takım tabletler ortaya çıkarılmıştır.

M.Ö II. yüzyılda Anadolu Roma istilasına uğramış ve M.S. 395 tarihinde Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla Bizans devri başlamış ve bu devirde Jüstinien'in ipek elde edilmesini öğrenmesinden sonra dokumacılık sanatında Bizans'ın önemi artmıştır. Victoria Albert Müzesindeki M.S VIII. yüzyıla ait olan ipekli, St.Germain at Auxerre'deki St.Eusebius kilisesinde bulunan dokuma bu sanatın gelişimine en güzel örnektir.

Türk kilim ve halı dokumacılığının Anadolu'daki yayılması ve gelişmesi Selçuklu İmparatorluğu dönemine rastlamaktadır. Birçoğu halen belgelenememiş sayısız halı parçasının yanı sıra bilinen en eski Selçuklu halıları 13. ve 14. yüzyıllardan kalmadır. Buna Musée Historique des Tissus, Lyon'da bulunan, 13.yüzyıl Anadolu Selçuklu zamanına ait ipekli bir kemha örnek verilebilir. İleri düzeydeki Selçuklu dokumacılığı ile yine bu devirdeki Anadolu'da; Adana ve Sivas'ın "Kamlo" denilen pamukluları, Karaman'ın "Kraliçe"leri ve Anadolu'nun diğer yerlerindeki kirkitli dokumalar, 15 ve 16.yüzyıllarda çok üstün bir düzeye ulaşan Osmanlı dokumacılığını hazırlamıştır. Osmanlı devletinde sarayın ve ordunun gereksinimlerini karşılamak amacıyla dokumacılıkta büyük bir gelişme izlenir. Bursa'da yapılan kumaşların şöhreti Lehistan, Macaristan, Fransa ve İtalya'ya kadar ulaşır. İstanbul kumaşçılığın geliştiği bir merkezdir. 18.yüzyılda Avrupa'da makine ile üretimin gerçekleştirilmesinin etkisiyle el dokumacılığı niteliğindeki dokumacılığımız gerilemiş ve dokuma ürünlerini dışarıdan alınmasına başlanmıştır²

Zengin renkleri, sıcak tonları ve olağanüstü dokuları ile geleneksel motifleri Türk halılarının 13. yüzyıldan bu yana koruduğu mevkide büyük bir paya sahiptir. 13. yüzyılda Anadolu'yu dolaşmış olan Marco Polo, bu halıların güzelliği ve sanatsal değeri üzerine yorumlarda bulunmuştur. Bu dönemden kalan ve Selçuk halıları olarak bilinen diğer birkaç halı, Orta Anadolu'daki birçok camide keşfedilmiştir. Selçuklu halıları bugün Konya ve İstanbul'daki müzelerde sergilenmektedir. Osmanlı Hükümdarlığı esnasında birçok Türk kabile beraber yerleşip bir dizi kasaba ve küçük şehir kurmaya karar vermiştir. Hereke şehri Marmara Denizi'nin kıyısında İstanbul'un 60 km kadar doğusunda kurulmuştur. İlk saray halısı atölyesi Hereke'de tesis edilmiştir ve Osmanlı saraylarını dekore etmek üzere değişik ölçülerde halı dokumacılığına başlanmıştır. 19. yüzyılda İstanbul'un Kumkapı, Topkapı ve Üsküdar gibi bölgelerinde saray halısı atölyeleri açılmaya başlanmıştır. 1891 de ise II. Sultan Abdülhamit Hereke'deki atölyelerin sayısını ve büyüklüğünü arttırmıştır. Böylece Hereke'deki halı dokumacılığı çeşitlilik kazanmıştır.³

Dokumacılık mesleği ile ilgili Derleme Sözlüğünde yer alan söz varlığı aşağıdaki şekilde incelenerek tasnif edilmiştir:

I. Dokumacılıkta Kullanılan Malzemeler

I.1. İplik-Yün-Pamuk

I.1.1. donluk iplik

Dokuma yapmaya yarayan kilo veya çile ile satılan beyaz bir çeşit iplik. (Fethiye köyleri - Muğla, DS-4-1561), *don* 'elbise, kılık kıyafet' (TS-II-1211), *donluk* 'elbiselik' (TS-II-

² Aytaç, Çetin, a.g.e, s.160

³ <http://www.evdose.com/tur/zemin/kilim/zemki/003.html>

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

1216), *ton* 'elbise' (KB-III-459, DLT-IV-638, EDPT-512), *iplik* 'iplik' (KTS-113), pamuk, keten, yün, ipek, naylon vb. dokuma maddelerinin uzun, ince liflerinden her biri (GTS) anlamındadır. KB(-), TS(-), DLT(-), EUTS(-).

I.1.2. eğrik

Bükülmüş, ip haline getirilmiş pamuk ya da yün (*Çal -Denizli, DS-5-1684), eğirilen ip, eğrilmiş ip (DLT-IV-172, KTS-70, EDPT-112), 'burgaç, çevrengeç' anlamındadır. (EUTS-70), TS(-), KB(-).

I.1.3. eğrim

Yünün eğrilecek kısmı (*Yusufeli-Artvin, DS-5-1685), DLT(-), EDPT(-), KB(-), EUTS(-), KTS (-).

I.1.4. elçim

Taranmış yünü bükme için yapılan yumak, deste deste yapılmış yün (Ovasaray-Çorum, *Pınarbaşı-Kayseri, DS-5-1707), *elçim* 'tutam, demet, parça' (GBTS), *elci* 'pamuk üreticisine ırgat sağlayan ve ırgat başlığı yapan kimse' (KBS-327) anlamındadır. DLT(-), KB(-), KTS(-), EUTS(-), TS(-), EDPT(-).

I.1.5. elpeden

Çul ya da çuval yapmakta kullanılan kıl sicim (Genezin *Avanos-Nevşehir, *Beyşehir, *Ermenek-Konya, DS-5-1727), DLT(-), KB(-), KTS(-), EUTS(-), TS(-), EDPT(-). Tietze, kelimeyi Yunanca olarak belirtir. (Tietze, 1999:16)

I.1.6. eniş

Dokumada uzun iplik (Kastamonu, DS-5-1758), EDPT(-), KTS(-), TS(-), KB (-), DLT(-), EUTS(-), *eniş*: eğiş (BSTS / Zanaat Terimleri Sözlüğü 1976); *eğiş*: eğme işi (GTS) anlamındadır.

I.1.7. eriş

Halının geçki ipi (*Gördes-Manisa, Sinop, DS-5-1771), *eriş* 'dokuma tezgahında çözüğü' ET., OT. *arış* 'dokuma tezgahına sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri' DLT < *arış* - 'eriş argaç' (KBS-338) olarak verilir. KTS(-), KB(-), EUTS(-).

I.1.8. gabalık

Kilim dokumakta kullanılan kalınca ip (Eldirek *Fethiye-Muğla, DS-6-1884), KTS(-), EDPT(-), KB(-), DLT(-), TS(-), EUTS(-), GBTS(-).

I.1.9. galcah

Kola sarılan bükülecek yün (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane, DS- 6-1899), EDPT(-), TS(-), DLT(-), KB(-), EUTS(-), KTS(-), GBTS(-).

I.1.10. gangal

Eğrilmiş, kirman dolusu ipin yumağı (Çığırı *Dinar-Afyon, Büyükkabaca *Senirkent - Isparta, Eldirek *Fethiye -Muğla, DS- 6-1911), EDPT(-), TS(-), DLT(-), KB(-), EUTS(-), KTS(-), GBTS(-).

I.1.11. gap

İp (Bitlis, Ahlat, DS- 6-1916), EDPT(-), TS(-), DLT(-), KB(-), EUTS(-), KTS(-), GBTS(-).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

I.1.12. gatma

Bükülmüş yün iplik(Uluşiran *Şiran-Gümüşhane, DS-6-1936) ,EDPT(-), TS(-) DLT(-),KB(-),EUTS(-),KTS(-) ,GBTS(-).

I.1.13. geçki

Dokumacılıkta çözgü ipliklerinin arasına, yanlamasına geçirilen atkı iplikleri (Bursa,*Bor-Niğde, DS-6-1963; KBS-359) ,EDPT(-), TS(-), DLT(-), KB(-), EUTS (-),KTS (-), GBTS(-), KBS(-).

I.1.14. geldek

Dokunan halı için hazırlanmış iplik çileleri (Yukarıkale * Koyulhisar-Sivas, Güvere *Silifke-İçel, DS-6-1973), EDPT(-),TS(-), DLT(-),KB(-),EUTS(-),KTS(-),GBTS(-),KBS(-).

I.1.15. geleve

Yumak (iplik için) (Numanoluk, Aşağılıca *Seyitgazi-Eskişehir,*Dursunbey-Balıkesir, DS-6-1976), KB(-),TS(-), EUTS(-), KTS(-), DLT(-), EDPT(-), GBTS(-), KBS(-).

I.1.16. gerim

Dokumacılıkta tezgâha gerilen çözgü iplikleri (Uluğbey *Senirkent -Isparta, Denizli ,*Savaştepe Balıkesir, DS-6-2002),*ger-*'germek, kapamak'(KBS-365) anlamındadır. DLT(-), EUTS(-), KTS(-),TS(-) ,KB(-),EDPT(-),GBTS(-).

I.1.17. gılaptan

Üzerine sırma ya da tel sarılmış ipek ya da pamuk iplik(Bor-Niğde,DS-6-2076).DLT(-),KB(-),KTS(-),TS(-),KB(-),EUTS(-), EDPT (-),GBTS(-),KBS(-).Nişanyan,*kılaptan* kelimesini iplik anlamında verir. Arapça iplik eğirme çarkı anlamına gelen *kallâb* 'tan gelebileceği ihtimalini belirtir ancak Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca Türkçe Sözlüğünde *kallâb* Nişanyan'ın belirttiği anlamda değildir, Tietze'nin Sözlüğünde Arapça ödünçleme kelimeler bölümünde de, Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğünde de bu kelime yer almamaktadır.

I.1.18. golçağ

Yün eğirmek için yapılan yumak (Burdur, DS-6-2097), EUTS(-), KTS(-), TS(-), KB(-), DLT(-), EDPT(-), KBS(-).

I.1.19. gölebek

İplik yapmak için hazırlanmış pamuk ya da yün yumağı (Orhaniye *Marmaris -Muğla, DS-6-2141), KB(-), EUT(-), KTS(-), DLT(-),TS(-),EDPT(-),GBTS(-).

I.1.20. gücü ipliği

Dokumada kullanılan sağlam, kalın iplik (Susurluk-Balıkesir,*Kandıra-Kocaeli, DS-6-2208), GBTS'de de aynı anlamdadır. KB(-), DLT(-), KTS(-),EUT(-) ,EDPT(-),TS(-) .

I. 1.21. henk

Dokumacılıkta atkılarının geçirildiği uzunlamasına ip, çözgü, (Ersis *Yusufeli -Artvin, DS-7-2340), EUTS(-),KTS(-),KB(-), TS(-), DLT(-), EDPT(-),GBTS (-),OTAL(-).

Turkish Studies

I.1.22. heşek

Bez dokurken dokuma arasına geçirilen iki kat bükülmüş kalın iplik (Malatya, DS-7-2349), Kıpçak Türkçesi Sözlüğünde *heş* ‘ağır keten örtü’ anlamında Arapça kökenli kelime olarak verilir. (KTS-95). EUTS(-), KB(-), TS(-), DLT(-), EDPT(-), GBTS(-).

I.1.23. hıltar

Keçi kılından yapılmış ip (Karahoca *Haymana-Ankara, Ören, Karaçulha *Fethiye -Muğla DS-7-2360), *hıl* ‘kıl’ (EUTS-82), *hıltar* ‘davar ve sığırların boyunlarına takılan ip veya kayış’ (GBTS), *hıltar* ‘köpeklerin boynuna takılan kayış tasma’ (BSTS / Zanaat Terimleri Sözlüğü 1976) anlamında kullanılmaktadır. KB (-), KTS(-), DLT(-), EDPT(-), TS(-). Tietze’ye göre kelime Yunancadır. (Tietze, 1999:378). Bu kelime Anadolu ağızlarında *ultar*, *yultar*, *yultar* (KBS-1142), *hırtal*, *kırtal* şeklinde “yular ipi, ip” anlamında yer almaktadır.

I.1.24. ıygi ~ıyım ~ıyma

Iygi ‘dokunan bezlerin yukarıdan aşağıya gelen ipleri’ (*Göksun -Maraş, DS-7-2498); *ıyım* ‘kilim dokumak üzere serilen ip’ (Ordu, DS-7-2499); *ıyma* ‘halıcılıkta arıç denilen, uzunluğuna gerilen ip’ (Boğazlıyan-Yozgat, DS-7-2498) anlamındadır. *Id-* / *ıy-* ‘göndermek, salıvermek’ (KTS-103, KBS-414) anlamında kullanılmaktadır. TS(-), KB(-), EUTS(-), EDPT(-), DLT(-). Bu kelimenin kökeninin de “ıy-” dan geldiğini söyleyebiliriz.

I.1.25. kazıl

Kıl ve yün yumak (Denizli, Balıkesir, DS-8,s.2712), *kazıl* ‘kıldan yapılmış ip’ anlamındadır. (TS-IV-2392, GBTS), KTS(-), DLT(-), KB(-), EDPT(-), KBS(-). Türkçenin Arapçadan ödünçleme aldığı bir sözcüktür. (Tietze, 1999:296)

I.1.26. keji

Yün halı ya da kilim dokunurken araya katılan pamuk (*Sarıkamış Kars, DS-8-2722), *keji* kelimesi Farsçada ‘eğri, çarpık’ anlamına gelmektedir. (OTAL-503) DLT(-), KB(-), TS (-), EUTS(-), KTS (-), EDPT(-), GBTS(-).

I.1.27. kılçar

Boyalı yün ipliği (Antalya, DS-8-2794) anlamındadır. *kıl* ‘insan ve hayvanların derisinden çıkan iplik, uzantı; keçi tüyü’ (KBS-506). DLT(-), KTS(-), KB(-), TS(-), EDPT(-), EUTS(-), GBTS(-).

I.1.28. koçak

Yün ipliği çilesi (*Gelendost -Isparta, DS-8-2893), DLT(-), KTS(-), EDPT(-), TS(-), KTS(-), EDPT(-), EUTS(-), GBTS(-), KB(-). Tietze, *koçan* / *koçak* ‘mısır koçanı’ anlamında kullanılan kelimenin Slav dilleri içerisinde yer aldığını belirtir. (Tietze, 1999:15).

I.1.29. kösür

Taranmış yün (Misis -Adana, DS-8-2978), DLT (-), EDPT(-), TS(-), EUTS(-), KB(-), KTS(-), GBTS(-), KBS(-).

I.2. Kumaş, Bez, Dokuma, Kilimler

I.2.1. dimi

Dört kat iplik bükülerek yapılmış yerli dokuma bez (Kerem, Burhaniye-Balıkesir, DS-IV-1499), *dimi* ‘bir cins kumaş, bez’ (TS-II-1159), Günümüz Türkçe Sözlükte kelimenin kökeni Rumca olarak verilir ve sıkı dokunmuş bir tür pamuklu kumaş anlamında kullanıldığı belirtilir. *dimi* “siyah

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

dokuma bez” (Samrı *Söğüt -Bilecik),(BSTS / Zanaat Terimleri Sözlüğü,1976), KB(-),DLT(-),EUTS(-),KTS(-).Tietze, kelimeyi Yunanca olarak belirtir(Tietze, 1999:217).

I.2.2. ebri

İnce dokunmuş bir çeşit kumaş (*Çivril, Denizli, DS-5-1658),DLT(-), EUTS(-),KTS(-)TS(-), EDPT(-),KB(-).

I.2.3. fındıklı

Küçük kareli, yerli dokuma kumaş (*Ermenek -Konya,DS5-1853),*fınduk* ‘fındık’(KTS-82,TS-III-1604), GBTS’de çeşitli illere bağlı yerleşim birimi olarak geçmektedir. DLT(-), KB(-), EUTS(-), EDPT(-). Kelime Yunancadır(Tietze,1999:236).

I.2.4. gâlt

İnce dokunmuş nakışlı kilim (Çamova * Divriği -Sivas, DS- 6-1904), EDPT(-), TS(-),DLT(-), KB(-), EUTS(-), KTS(-),GBTS(-), KBS(-).

I.2.5. ganavuz

Bir çeşit kadın kumaşı, tafta (Azerbaycan, DS- 6-1909), EDPT(-), TS(-), DLT(-), KB(-), EUTS(-), KTS(-), GBTS(-),KBS(-).

I.2.6. gihra

El tezgâhlarında dokunan yünlü kumaş, (*Daday- Kastamonu, Yukarıkale *Koyulhisar - Sivas, DS-6-2037), KB(-), KTS(-),EUTS(-),TS(-),DLT(-) ,EDPT(-) ,GBTS(-),KBS(-).

I.2.7. gıvratma~kıvratma

Çok kıvrak pamuk ipliğinden dokunmuş ince bir çeşit bez (Bor-Niğde, DS6-2064),*kıvratma* ‘el tezgâhında temiz ve kıvrılmış iplikten dokunmuş bez,(*Merzifon -Amasya, Malatya,*Bor –Niğde, DS-8-2853), KTS(-), TS(-), (KBS-520), DLT(-), KB(-), EUTS(-), GBTS(-), KBS(-).

I.2.8. gülmez

El tezgâhında dokunan renkli, alacalı bez (Güney-Kastamonu, DS-6-2220) KB(-),KTS(-),DLT(-),EDPT(-),TS(-) ,GBTS(-).

I.2.9. güpür

Boyanmamış yün ve kıldan dokunmuş kilim(*Ereğli -Konya,DS6-2233). *güpür* (Fransızca-guipure) : İplikten veya ipekten olan, geniş ilmeklerden oluşan bir tür dantel; kumaş (BGTS), TS(-), EUTS(-), DLT(-), KB(-), KTS(-), EDPT(-) Tietze, kelimeyi ‘gübür’ anlamında Yunanca bir kelime olarak verir(Tietze,1999:227).

I.2.10. haba

Çözücü kıl, atkısı yün ipliğinden dokunan kilim (Çığrı *Dinar -Afyon *Yalvaç -Isparta, Karamanlı ,*Tefenni -Burdur, DS-7-2245), EUTS(-), KTS(-), DLT (-), TS(-), KB(-), EDPT(-),GBTS(-).Tietze, kelimenin kökenini Yunanca olarak verir (Tietze, 1999:223).

I.2.11. karamandun

Bir çeşit dokuma bez (Tokat, DS-8-2650),TS(-),DLT(-),EUTS(-),KB(-),KTS(-) ,EDPT(-),GBTS(-).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

I.2.12. karartı

Keçe, kilim (Amasya, DS-8-2652), KB(-), KTS(-), EDPT(-), EUTS(-),TS(-), DLT(-), GBTS(-).

I.2.13. kıhra

Keçi yününden dokunmuş kilim (*Araç -Kastamonu, DS-8-2791),DLT(-),KTS(-),KB(-),TS(-),EUTS(-),EDPT(-),GBTS(-) OTAL (-),KBS(-).

I.2.14. kılıçan

Kıldan yapılan kilim (Gaziantep ve köyleri,DS-8-2797), KB(-), DLT(-), TS(-), KTS(-), EDPT(-), EUTS(-) ,GBTS(-).

I.2.15. kırkkıvrım

Bir çeşit kilim (Berit ve Gâvurdağı yörükleri-Maraş, DS-8-2830) , KB(-), KTS(-) , DLT(-),TS(-), EUTS(-), EDPT(-)

I.2.16. kamdonluk

İç çamaşırı yapılan bir çeşit dokuma (Bursa, DS-8-2615)anlamındadır. TS(-), DLT(-), KB(-), KTS(-), EUTS(-), EDPT(-),GBTS(-).

I.2.17. kemha

Çizgili yerli dokuma (*Arapkir -Malatya, DS-8-2738), Osmanlıca- Türkçe Lûgât' te *kemha* 'bir çeşit ipek kumaş' anlamında Farsça bir kelime olarak belirtilir.(OTAL-506),DLT(-)TS(-),KTS(-),EUTS(-),KB(-),EDPT(-)

I.2.18. manısa

Basmadan daha kalın, çizgili dokuma bez (*Arapkir-Malatya)(DS-9-3123),EUTS(-),KTS(-),KTS(-),DLT(-),EDPT(-), EUTS(-),KB(-),TS(-),KBS(-).

I.2.19. meydanıye

Puanlı ya da çiçekli sarı bir kumaş (Keşanuz -Ankara)(DS -9- 3175),KTS(-), TS(-), DLT (-), EUTS(-), KB (-) ,EDPT(-), GBTS (-), OTAL(-)

I.3.Boyalar**I.3.1. gök boya**

Bitki köklerinden elde edilen ve kilimcilikte kullanılan bir çeşit boya (Maraş, DS-6-2135), *kök* 'kök; mavi, yeşil' (KB-III-274-275,KTS-156,TS-III-1730,DLT-IV-356,EDPT-713), *boyak* 'boya'(TS -I-645),*boya* 'boya'(KTS-35)anlamındadır. EUTS(-), GBTS(-).

I.3.2. kaynatma

Koyu kahverengi kilim boyası(*Gâvurdağı yöreleri -Muğla, DS-8-2705),KTS(-),TS(-), EDPT(-), KB(-), DLT(-), GBTS(-),EUTS(-).

II. Dokumacılıkta Kullanılan Motif ve İşlemeler**II.1. eli böğründe**

Bir çeşit kilim motifi, (Silifke-İçel, DS-5-1715), DLT(-), KB(-), KTS(-), EUTS(-), TS(-), EDPT(-),GTS(-).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

II.2. gez

Dokumada kullanılan bir çeşit motif (Orhana *Anamur -İçel, DS-6-2019), *kez* ‘ipekli bir Çin kumaşı’ (DLT-IV-310, EDPT-756, TS-III, 1689), EUTS(-), KTS(-), KB(-) (NSÇT-942), KBS(-).

II.3. goç boynuzu

Bir çeşit yün dokuma motifi (Orhana *Anamur -İçel, DS-6-2090), DLT(-), KTS(-), EDPT(-), EUTS(-), TS(-), KB(-), GBTS(-).

II.4. göz

Bir çeşit yün dokuma motifi (Hurma, Tekir *Silifke -İçel, DS-6-2175), *köz* ‘göz’ (KB-III-287, DLT-IV-24, KTS-161, EDPT-756, EUTS 119), TS(-), (GBTS) (-).

II.5. kanve

Bir halı modeli (*Eğirdir -Isparta, DS-8-2628), TS(-), DLT(-), EUTS(-), KB(-), KTS(-), EDPT(-), KBS(-).

II.6. kapaklıcak

Bir kilim motifi (*Anamur -İçel, DS-8-2629); GBTS (-), TS(-), DLT(-), EUTS(-), KB(-), KTS(-), EDPT(-).

II.7. karagöz

Kilim dokumalarında kenar süsü olarak kullanılan bir çeşit motif (*Anamur-İçel, DS-8-2644), TS(-), KB(-), DLT(-), KTS(-), EDPT(-), EUTS(-), KAS(-), GBTS(-).

II.8. küçük basmacık

Yün dokumalarda kullanılan bir motif (*Anamur-İçel, DS-8-3024), KTS(-), DLT(-), KB(-), EDPT(-), TS(-), EUTS (-), *basma* ‘üzerinde bası ile yapılmış renkli biçimler bulunan pamuklu kumaş’ (GBTS).

II.9. külâfı yıldız

Bir çeşit kilim motifi (Berit ve Gâvurdağı yörükleri -Maraş, DS-8-3027), *külâf* (farsça) ‘gül’ (KTS-167), *yıldız / yiltız / yıldız / yultuz* ‘yıldız’ (EUTS-294, KTS-321, EDPT-922, TS-VI-4581, GBTS), *yıldız* ‘baht, talih’ TS-VI-4580). KB (-), DLT (-), EDPT (-).

III. Dokumacılıkta Kullanılan Alet ve Araçlar**III.1. badahtı**

Dokuma tezgâhını hareket ettirmeye yarayan tahta ayaklık, pedal (Ula-Muğla, DS-2-459), DLT (-), KB (-), EDPT (-), EUTS(-), KTS (-), TS (-), GBTS (-).

III.2. çarp dezgâhı

Eğri halıları düzeltmek için kullanılan dokuma aygıtı. (Konya, DS-3-1083), *dezgâh*: < Fars. *dest* + *gâh* ‘tezgâh, dokuma tezgâhı’ (OTAL-179), TS(-) KTS(-), DLT (-), EUTS (-), KB (-), EDPT (-).

III.3. çımbar tahtası

Dokuma tezgâhlarında bezi gerdirmek için kullanılan iki tarafı dişli aygıtın tahtası (Bekilli, Çal -Denizli, DS-3- 1176; GBTS), *tahta* (Farsça) ‘tahta’ (KTS-258, OTAL-1023), TS (-), DLT (-), KB (-), EUTS(-), EDPT(-), KTS(-).

Turkish Studies

III.4. elağacı

Dokuma tezgâhlarında üzerine bez sarılan ve selmin denilen 25-40 cm. ağaç parçası (Kadıköy-Denizli,*Merzifon ve köyleri -Amasya, DS-5-1702), el ağacı, baston, asa (TS-III-1418).DLT(-), EDPT(-), KB (-),EUTS(-), KTS (-), GBTS(-), KBS (-).

III.5. fengire

Yün eğirmeğe yarayan iğ, kirman (Büyükkabaca *Uluborlu, Sücüllü *Yalvaç- Isparta, Akçaşehir Bolu, Zonguldak, DS-5-1843), *fengire* ‘dört tahta kanatlı ip bükme aracı’ (BSTS-Zanaat Terimleri Sözlüğü-1976), TS (-)III, DLT (-), KB (-), EUTS (-),KTS (-),EDPT (-), KBS (-).

III.6. fitil çöpü

Eğrilecek pamuğu çıkırıktaki bükmeye yarayan araç (*Mersin ve köyleri -İçel,*Bor-Niğde, DS-5-1874),EDPT (-), TS (-),EUTS (-),KTS (-),KB (-), DLT (-),GBTS (-),KBS (-). *fitil* ‘burma, ip örme’ anlamında Arapça kökenli bir kelimedir (Nişanyan:2009,190-191).Tietze’de *fitil* kelimesini ‘hamur, ekme’ anlamında Arapça kelimeler arasında vermektedir(Tietze,1999:300).

III.7. gelenvaran

Halı dokuma aygıtı (Kaya *Fethiye -Muğla, DS-6-1975), EDPT(-),TS (-),DLT (-),KB (-), EUTS (-),KTS(-),GBTS(-).

III.8. gelepçek

Eğrilmiş ipleri kelep yapmakta kullanılan bir aygıt (*Taşköprü-Kastamonu, *Osmancık, Eskice *Mecitözü - Çorum, DS-6-1976), *kelep* ‘bükülmüş iplik kangalı, çile anlamındadır. (TS-IV,2404,KTS -137) ,DLT (-), EDPT (-), KB (-),EUTS (-),GBTS (-),(OTAL-)

III.9. gelere ~ gerere

Tezgâhta dokunacak bezin ipliğini çözmeye yarayan bir aygıt (Satılmış-Eskişehir, DS-6-1976), *gerere* ‘İplik çıkırığı’ (Çanakkale, DS-6-1999),DLT(-), EDPT (-),TS (-),KTS(-), KB (-), EUTS (-),GBTS (-),KBS (-).

III.10. gerim taşı

Gerim tutmakta kullanılan ve yumaktan gelen iplik demetlerinin kolayca açılmasına, çözülmesine yarayan uzun ve ağır bir taş (Merzifon ve köyleri -Amasya, DS-6-2002), DLT (-), EDPT(-)719,TS (-), KTS(-), KB (-), EUTS(-), GBTS (-), KBS (-).

III.11. germane ~ girman

Elde yün eğirmeye yarayan araç, kirmen (*Maçka ve köyleri -Trabzon, DS-6-2004), *girman* ‘İp bükmeye yarayan bir araç’ (Burdur, Manisa ve çevresi, Haçavera *Maçka -Trabzon, DS-6-2084, TS-IV-2577), *kirman(kirmen)* kelimesi Derleme Sözlüğündeki ile aynı anlamda(KBS-527) kullanılmaktadır. DLT (-), EDPT(-)719, TS (-), KTS(-), KB (-), EUTS (-),GBTS (-),KBS(-).Tuncer Gülensoy bu kelimenin Anadolu ağızlarında *kirman*, *kirman*, *kirmen*, *kirmen*, *kirmeni* (DS-8-2880) olarak geçtiğini belirtir. Dankoff her ne kadar kelimeyi Ermenice “*k’arman*” olarak belirtmişse de Gülensoy bu görüşün yanlış olduğunu girman g- > k- ile *kirmen* şeklinde olduğunu, Hasan Eren’in Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde kelimeyi Türkçe kökenli “*egirmen*” olarak belirttiğini (TDES-245) ifade eder ve bu görüşe katılır. (KBS,2011:527), Nişanyan’ın Etimoloji Sözlüğünde ise bu kelime yoktur.(SS,2012:328)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

III.12. gez

Dokunmakta olan bez, kilim vb. şeyleri gergin tutmaya yarayan ve dokunan tarafa takılan iki ucu sivri ağaç (Çığırı *Dinar -Afyon, DS-6,-2018), *gez (kez)* ‘okun giriş geçecek gediği’(TS-III-1688,KTS -142,DLT- IV-310,EUTS-756,GBTS, KBS-369). KB(-), EUTS(-).

III.13. gılıç

Şal dokunurken argacı attıktan sonra sıkışması için arasına vurulan ağaç (Kızılköy -Tokat, DS-6-2042), *gılıç / kılıç ‘kılıç’* (KB-III-248, DLT-IV-314, EUTS-80, KTS-143, TS-IV-2483, EDPT-618, GBTS).

III.14. gillek

İplik makarası(Kireli, Doğanbey,*Beypazarı -Konya, DS-6-2078), DLT (-), EDPT(-) , TS (-), KTS(-), KB (-), EUTS (-),GBTS (-),KBS(-).

III.15. girgit ~ girkit ~kirkit

Halıcılıkta düğümleri sıkıştırmaya yarayan tarak şeklinde araç (Yukarıseyit *Çal-Denizli-Amasya ve çevresi, DS-6-2083). *girkit* ‘halı dokuma aygıtının tarağı’ (Kars, DS-6-2084)*kirkit* ‘halıcılıkta düğümleri ve atıkları sıkıştıran tarak’ (Kızılköy *Dinar, *Emirdağ, Balçıkhisar-Afyon, *Karahallı -Uşak*Atabey-Isparta, DS-8) ,(TS -IV-2576), DLT (-),EDPT(-) , KTS(-), KB (-), EUTS (-),GBTS (-), KBS(-).

III.16. göleçen

İplik büken çıkırığın kamış masurası(Isparta, DS-6-2141), DLT (-), EDPT(-) , KTS(-), KB (-), TS(-),EUTS (-),GBTS (-),KBS(-).

III.17. götürüğü

Dokuma tezgâhında tefe denilen aracın üst tahtasını götüren ip ve çıtadan yapılan askı (Gaziantep, DS-6-2166), *götürülmek / kötürülmek (götrül- / kötrül-)* ‘yukarı kaldırılmak yükseltmek, taşınmak’ (KTS-160, TS-III-1786, EUTS-118, DLT-IV-368, KB-III-286), Gülensoy, *göt* ‘geri’, *götür-*‘götürmek’,(KBS-388)anlamında verir. EDPT (-), GBTS (-).

III.18. guyi

İlkel bez tezgâhı (*Keban-Elâzığ, DS-6-2205),OTAL (-),TS(-),DLT (-),KTS (-),KB (-),EUTS(-), EDPT(-),GBTS(-).

III.19. gücü~ kücü

Tezgâhta ipliği ayarlayan tezgâh tarağı (Isparta, Manisa,*Susurluk-Balıkesir, DS-6-2208),*kücü* ‘dokumacılıkta arış ipliklerini aralayan iplik tarak (Burdur, Eskişehir, Denizli, DS-8-3023),*küçi / küzi / küci* ‘aynı anlamdadır’ (TS-IV-2764, GBTS). KB(-), DLT(-), KTS (-),EUTS(-), EDPT(-).

III.20. gücügücü

Halı tezgâhlarında ipleri sıkıştırmaya yarayan sırtık (Manisa, DS-6-2208),KB(-), DLT (-),KTS(-), EUT (-), EDPT(-),TS (-), GBTS (-).

III.21. gülembe

Dokuma aygıtında çıkırık (*Alaşehir -Manisa, DS-6-2218),KB (-),DLT (-), KTS (-),EUTS (-) ,EDPT (-) ,TS (-).

Turkish Studies

III.22. güzü

Dokuma aygıtında iplikleri çaprazlama işinde kullanılan ağaç (*Gördes-Manisa, Yeniköy-Balıkesir, DS-6-2244), EDPT(-),KB(-),DLT (-),KTS(-),EUTS(-), GBTS(-).

III.23. halı çubuğu

Basit halı dokuma tezgâhlarında kullanılan ve halının erişinin arasına geçirilen, halının eni kadar uzunluğunda olan ağaç çubuk (Fethiye-Muğla, DS-7-2260), *halı* ‘ genellikle yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı’(GBTS) anlamındadır. Tuncer Gülensoy, Köken Bilgisi Sözlüğünde *halının* E.T ve O.T’de *kaling* ‘kadına çeyiz olarak verilen şey’ anlamında kullanıldığını belirtir ve Divan-ı Lûgati’t Türk’te de bu şekliyle geçmektedir. *Halının* köken bakımından “*kaling*” tan geldiğini söylememiz mümkündür (KBS-402,DLT-IV). EUTS(-),KTS (-),KB (-),TS(-), EDPT(-).

III.24. halı tokmağı

Dokuma tezgâhında bulunan dişli bir araç(Fethiye-Muğla,DS-7-2260), *halı* ‘ genellikle yünden dokunan, kısa ve sık tüylü, nakışlı, kalın yaygı’(GBTS) anlamındadır. *kaling* ‘kadına çeyiz olarak verilen şey’(KBS-402,DLT-IV)anlamındadır. *Tokmak / tokmak* ‘tokmak’(DLT-634,KTS-279, EDPT-467,KB-457), *tokmak* ‘yün atma sırasında kullanılan büyük silindir başlı, kısa, ince saplı tahta araç’ (*Yalvaç -Isparta; *Bor -Niğde)(BSTS-Zanaat Terimleri Sözlüğü), ağaçtan yapılmış iri çekiç (GTS-GBTS).EUTS (-),TS(-).

III.25. hana

Halı, kilim ya da bez dokuma tezgâhı (İncesu *Dinar-Afyon,-Amasya ve köyleri, DS-7-2270),DLT(-),EUTS (-) ,KTS(-),KB (-),TS (-), EDPT (-),GBTS (-).Tuncer Gülensoy *han* kelimesinin anlamını Osmanlı padişahlarının adlarının sonlarına getirilen unvan olarak belirtir. Kelimenin gelişimini *Türkçe ~ Moğolca *kağan* > *ka’an* >*kaan* >*kân* >*kan* > *han* şeklinde belirtir(Gülensoy,2011:402). Bizde *hana* kelimenin her ne kadar anlam farkı olsa da -kelimelerde zamanla anlam kayması olabilmektedir- Gülensoy’un belirttiği *han* kelimesiyle ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz.

III.26. harhıt

Dokuma tezgâhlarında deve denilen parçayı yukarda tutmaya yarayan ağaç(Eskiyapar -Çorum, DS-7-2288).DLT(-),EUTS(-) ,KTS(-),KB (-),TS (-), EDPT (-),GBTS (-).

III.27. hayma

Çul tezgâhının iki yan direği (Isparta, DS-7-2320) EUTS (-), KTS(-),KB(-),TS(-),DLT(-),EDPT(-).Arapçada *hayme* ‘çadır’ manasına gelmektedir. Köken bakımından Arapçadan geldiği söylenebilir.

III.28. heve

Halı dokuma tezgâhında kullanılan demir ya da ağaç araç (Amasya ve çevresi, *Çıldır, *Arpaçay-Kars, DS-7-350).KTS (-), KB(-), EUTS(-),EDPT(-),TS (-),DLT (-).

III.29. iğ

Dokuma tezgâhlarında kalemleri sarmak için kullanılan demir eksen (Uluğbey *Senirkent -Isparta, DS-7-2508). *iğ* ‘ iğ, ip eğirmeye mahsus şiş’ (KTS-106,DLT-IV-226,TS-III-2014,GBTS, EDPT-99) , *iğ‘iğ’* (KBS-426) anlamındadır. KB(-),EUTS(-).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

III.30. kakacak

Kolan dokumasında kullanılan yassı tahtadan bir araç (*Kaş -Antalya, DS-8-2599).DLT(-),EUTS(-),TS(-),KTS(-),EDPT(-),GBTS(-), KBS(-).

III.31. kelepçe

İpliği çile yapmaya yarayan ağaç (Rize, DS-8-2728), *kelep*‘bükülmüş iplik kangalı, çile’,*kelep kelep* ‘iplik, kumaş gibi şeyler için halka halka’(TS-IV-2404),*keleb* ‘ip, iplik yumağı’(KTS-137)anlamındadır. EUTS(-), KB(-), GBTS(-), DLT(-), EDPT(-). *Kelepçe* kelimesinin kökünün iplik yumağı, halka anlamına gelen *keleb* sözüyle ilgili olduğu düşünülebilir.

III.32. keşgen

Dokuma aygıtındaki gücünün geçtiği tarak (Burdur,*Mut ve köyleri, Arslanköy -İçel, DS-8-2771). *keşken*‘ dokuma tezgâhında ipleri açmağa yarayan yuvarlak çubuklar’(Senir *Sincanlı-Afyonkarahisar)(BSTS-Zanaat Terimleri Sözlüğü)anlamındadır. EUTS(-), KB(-), GBTS(-), DLT(-), EDPT(-),TS(-),KTS(-).Tuncer Gülensoy Köken Bilgisi Sözlüğünde *keş-* fiilinin halk dilinde geçmek anlamında kullanıldığını belirtir(KBS-504).*keşgen* kelimesinin kökünün de bu fiille anlam yönüyle uygun olduğu görülmektedir.

III.33. kıda

İpekten para kesesi ve bel kemeri dokumaya yarayan küçük el gergefi (*Yusufeli -Artvin, DS-8-2786) EUTS(-), KB(-), GBTS(-), DLT(-), EDPT(-),TS(-),KTS(-),

III.34. kılıç

Dokumacılıkta kullanılan, cetvele benzer bir araç (Tire-İzmir,*Sarıyer-İstanbul, *Ulubey, Bayadı -Ordu, DS-8-2797). *gılıç / kılıç* ‘kılıç’ (KB-III- 248,DLT-IV-314,EUTS-80,KTS-143,TS-IV-2483,EDPT-618) anlamında yer almaktadır.

III.35. kırtız

Yün ipliğinin pisliklerini temizlemek için kullanılan 10-15 cm. boyunda düz ağaç parçası ya da ince kamyş (Van, DS-8-2838), KTS (-), KB(-), DLT(-),TS (-), KB (-),EUTS (-), EDPT (-),GBTS(-).

IV. Dokumacılıkta Kullanılan Fiiller**IV.1. abre (-mek)**

Tezgâhtan yeni çıkan kumaşı ıslah etmek (İstanbul, DS-1-30) , *abrak*‘kumaş’(KTS-1)anlamındadır. OTAL(-), EUTS (-),DLT(-),KB(-),TS(-),EDPT(-),GBTS(-).

IV.2. bedirisleme

Dokuma tezgâhında kopan bir ipliği uç uca bağlamak (Gaziantep, DS-2-596), *bedrik* ‘eğirilmek için uzunca dürülmüş pamuk lülesi’ anlamındadır(TS-I-478),DLT(-),EDPT(-),KTS(-),KB(-), GBTS (-).

IV.3. burkaçlamak

Dokunacak ipliği bir zaman ıslattıktan sonra iyi bükme suretiyle suyunu sıkmak ve öylece bırakmak (Ermenek- Konya; Adana, DS-2-799), *burk-/burkut-*; buruşturmak; kıvrılmak (EDPT-370,KBS-186),*bur-* ‘bükme, eğirme, ip bükme, sıkılaştırma’ anlamındadır. (KTS-38,KB-III -116) , EUTS-54, EDPT-360,DLT-IV-117),TS(-), GBTS(-).

Turkish Studies

IV.4. cıbarlamak

Dokunmakta olan halının yahut bezin kenarını cıbar denilen aletle geriye almak (Bor - Niğde, DS-III-915, GBTS), DLT(-), KTS(-), KB(-), TS(-), EDPT (-), EUTS (-), KBS(-).

IV.5. egirmek

Yünü büküp iplik yapmak, (Edremit-Balıkesir, Uluşiran *Şiran -Gümüşhane, DS-5-1672), *egir-*‘ip egirmek, bükmek’ (KTS-70, GBTS, KBS-321), *egir-*‘egirmek, çevirmek’ (DLT-IV-171, EUTS-69, EDPT-113), KB (-).

IV.6. egirtmek

İplik bükürmek (*Şavşat-Artvin, DS-5-1673), *egirt-*‘egirtmek’ (DLT-IV-171, EUTS-69, EDPT-114, GBTS), *egirtmek*‘kuşatmak, sarmak’ (TS-III-1396). KTS(-), KB(-).

IV.7. evirmek

İpliği ve yünü bükerek inceltmek, egirmek (*Mucur -Kırşehir, DS-5-1808), *evirmek* ‘çevirmek’ (TS-III-1572, EUTS-78), *evür-/ ewür* ‘ çevirmek, döndürmek, evirmek’ (KB-III-165, KTS-78, DLT-IV-208, GBTS, KBS-349), EDPT(-).

IV.8. evşirmek

İki kat iplik ya da yünü çırıklarla bükmek(Kırşehir, Zıvarık-Konya, Civanyaylağı *Mersin-İçel, DS-5-1816), DLT(-), EUTS(-), KB(-), KTS(-), TS(-), GBTS(-).

IV.9. gerlemek

İpi, cehri denilen bir bitki ile kahverengine boyamak (Afşar aşireti, Pazarören, *Pınarbaşı *Bünyan-Kayseri, DS-6-2002), EUTS (-), TS(-), DLT(-), KTS (-), KB (-), EDPT(-), GBTS (-).

IV.10. gırha depmek

El tezgâhlarında dokunan *gırha* denilen kumaşa, özel araçlarla kaynar su dökerek, yedi sekiz kişi tarafından sıkıştırmak (Peşman *Daday- Kastamonu, DS-6-2056), KTS(-), KB(-), TS(-), EUTS (-), DLT (-), GBTS (-), KBS (-).

IV.11. goşlamak

Eğirilmiş iki ip yumağını çiftleyerek bir yumak yapmak (*Fethiye-Muğla, DS-6-2108, BSTS/Zanaat Terimleri Sözlüğü), *koş-*‘eklemek, ilave etmek’ (KTS-154, TS-IV-2668), *koş/koşa* ‘çift, herhangi bir şeyin çifti’ (DLT-348, TS-III-2667, EDPT-670) KB(-), EUTS(-), GBTS(-), KBS(-). Goşlamak kelimesindeki *goş* kökünün de anlam açısından DLT’de geçen *koş*’la ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

IV.12. ıymak

Dokuma tezgâhında halı kilim vb. şeylerin iplerini yerleştirmek, germek, ip çözmek (Ulubey-Ordu, *Şebinkarahisar -Giresun, Karayim *Hafik-Sivas, DS-7-2498), *ıy-/ıd-/ıdh-*‘göndermek, serbest bırakmak, salıvermek, yaymak’ anlamında kullanıldığı görülmektedir. (KTS-103-EUTS-85, DLT-IV-214, KB-III-181), TS (-), GBTS(-), EUTS(-). Buna göre *ıymak* kelimesindeki *ıy-* kökünü Tuncer Gülensoy’un Köken Bilgisi Sözlüğünde (KBS-414) verdiği ayrıca parantez içerisinde belirttiğimiz diğer sözlüklerde de yer alan *ıy-* < *ıd-* salıvermek, göndermek anlamında kullanılan köke götürebiliriz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

IV.13. kelepcelemek

İpliği iğden çözmek (Rize, DS-8-2728), *kelep* ‘bükülmüş iplik kangalı, çile’, *kelep kelep* (iplik, kumaş gibi şeyler için) halka halka (TS-IV-2404), *keleb* ‘ip, iplik yumağı’(KTS-137), DLT(-),EDPT(-), EUTS(-), KB (-),GBTS(-).

IV.14. küçülemek

Tezgâhta halı, kilim, kumaş vb. dokurken çözgü ipliklerini gücü ağacına bağlamak (Honaz -Denizli, Kırşehir, Bahçeli *Bor-Niğde, İçel ve köyleri, DS-8-3024), *küçü / küzi / küci* ‘dokumacılıkta arış ipliklerini aralayan iplik tarak’(TS-IV-2764, GBTS), KB(-),DLT(-), KTS(-), EUT(-), EDPT(-),KBS(-).

IV.15. per almak

Dokunan halı ya da dokumayı oka dolayarak dokunmasını kolaylaştırmak (Uluğbey *Senirkent -Isparta) (DS-9- 3428),KTS(-), EUTS(-), TS (-),DLT(-),KB(-) ,EDPT(-),GBTS(-), OTAL(-).Kelime Farsçadır(Tietze,1999:150).

V.Dokumacılıkta Kullanılan Renkler**V.1. kınalı tetir**

Halicılıkta kullanılan ceviz yeşili renk (Niğde, DS-8-2805), *kına* ‘kına’ KTS(-), DLT(-), KB(-),TS (-), EDPT(-), EUTS(-), GBTS(-),KBS(-).kına kelimesi Arapçada *hına / hinnâ* sözcüğüyle karşılanmaktadır. (OTAL-362).

V.2. kündükü

Kilim boyacılığında kullanılan bir renk(Berit ve Gâvurdağı yörükleri-Maraş,DS- 8-3027),*kündü* ‘ağacın ortasındaki kav gibi yumuşak madde’ anlamındadır (TS IV-2771), KTS(-),EUTS(-), KB(-), DLT(-), EDPT(-), GBTS(-),KBS(-).

VI. Dokumada Çalışan Kişilere Verilen İsimler**VI.1. mazman**

Kıldan ip büken, çuval dokuyan keçe yapan (kimse). (Samsun, *Şavşat, Artvin, Malatya,*Antakya -Hatay), (DS-9- 3145) (TS IV-2771), KTS(-),EUTS(-), KB(-), DLT(-), EDPT(-), GBTS(-),KBS(-).

VI.2. tefeci

Dokuma tezgâhını kullanan işçi (*Mudanya-Bursa.) (DS-9- 3858), *tefe(defe)* ‘çulhaların mekik attıktan sonra ipi sıkıştırmak için kullandıkları tarak’ anlamındadır(TS-II-1034), KTS(-),EUTS(-), KB(-), DLT(-), EDPT(-),GBTS(-),KBS(-).

VI.3. yançı

Halı dokurken yanda çalışan yardımcı kadın (İrişli, Bayburt,*Sarıkamış-Kars, DS-9-4163), *yan* ‘yan, taraf’ (KB-III-519, EUTS-283,KTS-309,DLT-IV-740,EDPT-940,KBS-1052),TS(-), KTS(-), EUTS(-), EDPT(-).

SONUÇ:

Çalışmamızda Türkiye’de halk ağzından yapılan derleme sonucu oluşturulan Derleme Sözlüğünde yer alan dokumacılıkla ilgili söz varlığı incelenmiştir. Bu söz varlığı içerisinde 50 tanesi dokumacılıkta kullanılan malzeme isimidir. Bu malzemelerden 29 tanesi iplik, yün, pamuk ismi,19 tanesi kumaş, bez, kilim, dokuma ismi,2 tanesi de boya isimidir. Ayrıca 35 tane

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

dokumacılıkta kullanılan alet ve araç ismine, 15 tane dokumacılıkta kullanılan fiillere, 9 tane dokumada kullanılan motif ve işlemlere, 3 tane dokumada çalışan kişilere verilen isimlere, 2 tane dokumada kullanılan renk ismine yer verilmiştir. Dokumacılıkla ilgili tespit ettiğimiz sözcüklerin çoğunu isimler oluşturmakla beraber *per almak, gücülemek, kelepçelemek, gerlemek, girha depmek, goşlamak, eğirtmek vb.* fiiller de yer almaktadır.

Derleme Sözlüğünde dokumacılık alanında yer alan *ganavuz, gangal gap, gıhra, gilaptan, göndü, gücü ipliği, güzü, hana, hartı, heşek, heve kapaklıcık, kırtız, keşgen, kida...* gibi sözlerin taradığımız tarihî ve çağdaş kaynaklarda yer almadığı görülmüştür. Bunun sonucu olarak, 8 ve 11.yüzyıllarda Türkler arasında dokumacılığın (halı-kilim-kumaş) ve dokumacılık mesleğinin yaygınlaşmadığını olsa bile çok ilkel olarak yaşatıldığını ya da bu alandaki bazı sözcüklerin varlığını ağızlarında sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Kelepçe, gücü, girgit, germane, ıyğı gibi bazı sözcüklerin anlamlarının daha önceki dönemleri içine alan sözlüklerde olmaması, Tarama ve Kıpçak Türkçesi Sözlüğü gibi 13-14. yüzyılı içine alan sözlüklerde yer alması dokumacılığın 13 ve 14.yüzyıllarda daha çok gelişmeye başladığını ya da bu kelimelerin dilimize bu yüzyıllarda yerleştiğini göstermektedir.

El ağacı, gıldırdak, goşlamak, kakacak, kürküt, burkaçlamak gibi ağızlarımızda yaşayan pek çok sözcüğün Büyük Türkçe Sözlükte yer almaması İstanbul Türkçesine dayalı yazı dilinin kullanılmasının bir netice olarak görmemiz pek de yanlış olmasa gerek.

Kısaltmalar

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
E.T	Eski Türkçe
O.T	Orta Türkçe
Yay.	Yayıncılık

KAYNAKÇA VE ESER KISALTMALARI

- BSTS:** Büyük Sanat Terimleri Sözlüğü/Zanaat Terimleri Sözlüğü.<http://www.tdk.org.tr>,Eriş.Tr.24.11.2012.
- AYTAÇ, Çetin.(Şubat-1980), El Dokumacılığı: MEB Yay.
- DS:** Derleme Sözlüğü I-XII. (1993), Ankara: TDK Yay.
- DLT-IV:** Divânü Lügati't-Türk-Dizini.(1999), ATALAY, Besim, C.IV, Ankara: TDK Yay.
- EDPT:** CLAUSON, Sır Gerard.(1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford.
- EUTS:** Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü.(2011),CAFEROĞLU, Ahmet, Ankara: TDK Yay.
- GBTS:** Güncel Büyük Türkçe Sözlük <http://www.tdk.org.tr>,Eriş.Tr.24.11.2012.
- KB:** Kutadgu Bilig-III-İndeks. (1979), İstanbul: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- KBS:** GÜLENSOY, Tuncer .(2011),Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü-Etimolojik Sözlük Denemesi. Ankara: TDK yay.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- KTS:** Kıpçak Türkçesi Sözlüğü.(2007),TOPARLI Recep, VURAL Hanifi, KARAATLI Recep, Ankara: TDK Yay.
- KAŞ:** Kişi Adları Sözlüğü <http://www.tdk.org.tr>,Eriş.Tr.24.11.2012.
- NİŞANYAN,** Sevan.(2009), Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, İstanbul: Everest Yay.
- NSÇT:** Nevâî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar.(2011), Niyâzi.(Haz. KAÇALIN Mustafa S.), Ankara: TDK Yay.
- OTAL:** Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. DEVELİOĞLU, Ferit.(1995),Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- SS:** Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü),Nişanyan, Sevan .(2012), İstanbul. Everest-Alfa Yay.
- TS:** Tarama Sözlüğü I-VII.(1996), Ankara: TDK Yay.
- TİETZE,** Andreas.(1999), Wörterbuch der griechischen, slavischen,arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch - Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca , Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü. İstanbul: Simurg Yay.
- Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü, <http://www.tdk.org.tr> (Eriş.Tr.24.11.2012).
- <http://www.evdose.com/tur/zemin/kilim/zemki/003.html>(ErişimTarihi:20.11.2012).
- http://dokuma.org/dkmdk_trh.htm(Erişim Tarihi: 20.11.2012)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

